

Ключевые слова: Украина, украинцы, В. Хвойка, Трипольская культура, этногенез украинцев, историография, археология.

© *Olha Shakurova*
(Kyiv)

ETHNOGENETIC CONCEPTION V. KHVOIKA

The article is devoted to the research of autochthonous ethnogenetic concept of V. Khvoika. When writing the article, the following scientific methods were used: historical, comparative-historical, chronological, retrospective, problem-chronological, biographical, and others. The study of the scientific heritage of prominent personalities of Ukrainian history is an actual scientific issue. This is especially true of the problem of the origin of the Ukrainian people - one of the most complex and debatable in Ukrainian historiographical discourse. Vikentiy Khvoika's personality and scientific work attracted and attracted attention not only to a narrow circle of scholars, but also to the general public. The urgency of the study of the ethnogenetic concept of V. Khvoika in the newest national historiography is determined by: the need for analysis and systematization of accumulated knowledge about the origin of Ukrainians for the purpose of better knowledge of national history; insufficient development and study of the ethnogenetic views of the scientist in contemporary national historiography. Understanding the scientific heritage of V. Khvoika has not only cognitive but also socio-political significance, since in pervasive Ukraine pseudoscientific theories of the origin of Ukrainians appealing to the ethnogenetic concept of V. Khvoika. It is revealed that, according to V. Khvoika's views, the autochthonous population of the Middle Dnieper of the Paleolithic period is subsequently transformed into the Eneolithic Trypilsky culture, remains unchanged at the following times (the Bronze Age and the Scythian-antique age), and, finally, the words' Balkan period (X century AD) grows into the south-eastern branch of the Slavic people, that is, in the Ukrainian ethnos.

Key words: Ukraine, Ukrainians, V. Khvoika, Trypis culture, ethnogenesis of Ukrainians, historiography, archeology.

До редакції надійшла 17.10.2017.

УДК 94 (477) «18/20»

<https://doi.org/94.10347/2522-4111.2017.37.1.9>

© *Тетяна Грудевич*
© *Людмила Шкіра*
(Переяслав-Хмельницький)

ГАСОВІ ЛАМПИ ТА ЛІХТАРІ КІН. ХІХ – СЕР. ХХ СТ. У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті розглядаються особливості знаходження і збереження гасових ламп та ліхтарів кін. ХІХ – сер. ХХ ст. із фондового зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Мета наукової праці полягає у вивченні фондової колекції, методологічному обґрунтуванні експозиційних виставок освітлювальних старожитностей, які попри катаклізми, дійшли до нашого часу. У статті використана ціла низка наукових методів, зокрема, історико-порівняльний, ретроспективний, проблемно-хронологічний, історико-логічний аналіз, синтез, систематизація і класифікація музейних експонатів. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на даний момент ліхтарі та лампи, зокрема гасові, кін. ХІХ – сер. ХХ ст. із музейного зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», не були предметом самостійного вивчення та експонування, тому аналіз цієї проблеми допоможе більш комплексно осягнути використання освітлювальних приладів, їх збереження та представлення, як для вузьких спеціалістів, так і для широкого загалу у музейних колекціях Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці. На сьогоднішній день детальне дослідження освітлювальних побутових предметів, їх типології, призначення, місця виробництва, декорування, техніки виготовлення, використання та регіональних особливостей, є важливим не тільки для музейників, а й для усіх, хто цікавиться історією техніки, а також для підприємців, які мають можливості виготовляти такі прилади, враховуючи сучасні технології.

Ключові слова: Україна, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», гасові лампи, ліхтарі, колекція, старожитності.

У сучасному українському суспільстві існує тенденція зростання інтересу до оригінальних музейних колекцій і старожитностей. З давніх давен людина цікавилася предметами, які її оточували. Особливу увагу привертала речі, які виходили з повсякденного вжитку. У добу інноваційних технологій, потужних джерел світла й різноманітних освітлювальних приладів, ми з зацікавленням хочемо зазирнути в минуле і зрозуміти, як в ті далекі часи наші далекі пращури могли жити без модерних гаджетів. Одним з важливих елементів людської цивілізації були освітлювальні пристрої, саме вони давали змогу вечорами і ночами виконувати домашню роботу, виробляти потрібні речі, споживати їжу тощо. Оскільки у ХХІ ст., у більшості цивілізованих країн такі прилади, як гасові лампи, ліхтарі, каганці, підсвічники майже вийшли з ужитку, тому сучасні музейні відвідувачі з задоволенням їх оглянуть у зібраннях старожитностей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на даний момент ліхтарі та лампи, зокрема гасові, кін. ХІХ – сер. ХХ ст. із музейного зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав»), не були предметом самостійного вивчення та експонування, тому аналіз цієї проблеми допоможе більш комплексно осягнути використання освітлювальних приладів, їх збереження та представлення, як для вузьких спеціалістів, так і для широкого загалу у музейних колекціях Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни (далі МНАП).

НІЕЗ «Переяслав», має велику кількість музейних експонатів, які зацікавлять вимогливого туриста. У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» зберігається велика кількість різноманітних освітлювальних приладів. Серед них є цікава колекція, яка потребує висвітлення та дослідження. Працівниками НІЕЗ «Переяслав» проведена важлива підготовча робота, яка дала можливість зробити виставку «Ліхтарі кін. ХІХ – сер. ХХ ст. (з фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»)). На виставці представлено 42 предмети: гасові лампи, каганці, ліхтарі під свічку та допоміжні матеріали: прилади для запалювання та гасіння ламп.

Мета даного дослідження полягає у розкритті регіональних особливостей освітлювальних предметів ХІХ – поч. ХХ ст. з фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» у контексті оновлення музейних експозицій та більш широкого їх представлення відвідувачам скансену.

Історія досліджень освітлювальних приладів сягає давнини, проте вивчення фондової

колекції НІЕЗ «Переяслав» ще не проводилися, відповідно аналізу художніх особливостей, різноманіття функцій, використання різних матеріалів, технік виконання, художніх рішень. Грунтовне вивчення окремих освітлюваних предметів кін. ХІХ – сер. ХХ ст., зокрема, відповідних музейних колекцій, є важливим та актуальним, оскільки вирішує завдання привертання уваги до повсякденної культури, побуту та традицій українського народу, а також популяризації музейних зібрань.

Бережно збирав старожитності, оберігав та досліджував патріарх музейної справи України – Михайло Іванович Сікорський (1923–2011), разом зі своїми однодумцями, працівниками НІЕЗ «Переяслав». У фондах Заповідника зберігається величезна кількість старожитностей, серед них почесне місце займають освітлювальні прилади: лучини, свічки, каганці, підсвічники, гасові лампи тощо.

Першим освітлювальним приладом у людській історії була суха тріска, скіпка (лучина) від дерев'яного поліна, яку можна тримати в руці й освітлювати дорогу. З плином часу, коли людина навчилася обробляти камінь, кувати залізо, винайшла інші матеріали, до тріски почали кріпити держак для зручності, так з'явилися смолоскипи та каганці.

Наступним освітлювальним приладом стала свічка, що виготовлялася з затверділих жирів, тваринного і штучного, із гнотом всередині та слугувала надійним джерелом освітлювання. Вогонь не був захищений від зовнішнього впливу. Перші свічки були відкриті римлянами близько І ст. до н.е. Ці свічки вироблялись із твердих видів жиру тварин. Такі свічки були дешеві, доступні, а тому ввійшли в повсякденне життя на довгі століття. Свічки в різних країнах виготовлялися по-різному та були не однакови. На нашій території свічки у переважній більшості виготовлялися з воску. Дещо пізніше, з'явився матеріал, який став конкурентом воску та жиру – спермацет. Його отримували з речовин, що містилися в головах китів. Спермацетові свічки горіли набагато яскравіше, тому використовувалися в якості стандарту, проте у ХХ ст. їх виготовлення було заборонене.

У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» зберігається дуже цікавий артефакт: Підсвічник (інв. № Е–2265) мідний, металічний. На круглій підставці циліндричної форми з випуклими двома поясками і круглою пластинкою. Закінчується своєрідною чашечкою для свічки. Час побутування: ХІХ ст.; матеріал та техніка виготовлення: скло, метал, мідь, сплав, лиття;

розміри: ширина підстаканника 10 см, вис. 12,5 см. Стан речі: метал окислився. Річ виявлена в м. Переяслав-Хмельницький у Лихацької Ольги Іванівни в 1976 р. [2].

Наступним освітлювальним приладом став каганець, світильник, що працює на основі згорання олії або лою (овечого або козиного топленого жиру). Його принцип дії такий: в ємкість заливається олія, туди опускається гніт – мотузка, з рослинних або штучних волокон, за якими, відповідно до властивостей капілярного ефекту, олія піднімається вгору. Другий кінець гнота, закріплений над олією, підпалюється, і олія, піднімаючись по гноту, горить. Каганці застосовувалися із давніх давен. Їх виготовляли із глини, міді, скла. У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» зберігається значна кількість каганців, зокрема, ми хочемо звернути увагу на такі музейні предмети, як: каганець (інв. № Е–2094) мідний, використовувався для освітлення кімнати. Конусовидний, з червоної міді. В зрізану вершину конуса вставлена трубка з гнотом. Збоку є зроблена з міді ручка. Час побутування: поч. ХХ ст. Матеріал, техніка: мідь, пайка; розмір: вис. 9,3 см, діаметр дна 5 см. Стан предмету: метал окислився. Річ виявлена в с. Сомкова Долина Переяслав-Хмельницького р-ну у Петренко П.Г. 1974 р. [2]. Та каганець (інв. № НДФ–1408), скляний. Час побутування: 40-ві рр. ХХ ст. Річ виявлена у м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. у Сакало В.С. [5].

Також варто відзначити ще один важливий освітлюваний прилад для окремих ділянок простору – ліхтар. Своєрідним джерелом його живлення були тверді та рідкі горючі матеріали. У першому випадку це була свічка, джерело штучного освітлення, яка складалася з циліндричного стержня із твердого горючого матеріалу з гнотом усередині, при її спаленні горючий матеріал розтоплюється і змочує гніт, який повільно горить і створює світло. У другому випадку це був каганець, світильник, що працює на основі згорання олії або лою, коли внаслідок капілярного ефекту горюча рідина підіймається гнотом вгору і живить полум'я. Ліхтар є приладом для якісного освітлювання житлових помешкань, господарських будівель, вулиць, шляхів сполучення тощо. Ймовірно, спочатку він використовувався для освітлювання лише за межами житлових приміщень. Згодом ліхтарі почали широко використовувати і у помешканнях. З часом ліхтар трансформувався у газову лампу. У фондах НІЕЗ «Переяслав» наявна велика кількість ліхтарів

різноманітних типів. Ми можемо їх типологізувати за призначенням: ліхтарі типу каганці зі склом, ліхтарі під свічку, транспортні ліхтарі: каретний, візницький, санний. Також ліхтарі можна структурувати за функціями: переносні та стаціонарні, житлові та вуличні. Матеріалом для виробництва ліхтарів було дерево, метал, скло, слюда та ін. Виготовлялися вони як у домашнього виробництва, так і в майстернях, на фабриках і заводських умовах. Наприклад, ліхтарі (інв. № Е–2090) дерев'яні, домашнього виробництва. Особливість у тому, що ліхтар поєднує в собі каганець-ліхтар: дерев'яний каркас в формі паралелепіпеда, з зашкленними 4 боковими стінками. Одна стінка зроблена, як дверцята з гачком. Зверху прикріплений металевий (мідний) каганець конічної форми. Час побутування: ХХ ст. Матеріал, техніка: дерево, скло, ручна робота; розміри: вис. – 25,5 см, ш. – 12,8×12,4 см. Стан речі: дерево потерте, потемніле, метал окислився, відсутні гвіздочки, що держали скло, відсутня ручка каганця. Річ виявлена у с. Сомкова Долина Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. у Петренко П.Г. 1974 р. [2].

Цікавим екземпляром фондової колекції є ліхтар (інв. № Е–3848) дерев'яний, у формі паралелепіпеда, з чотирьох боків – зашклений. Дно і кришка дерев'яні, посередині – отвори. З одного боку – дверцята. Зверху – шкіряна ручка для тримання. Час побутування: поч. ХХ ст. Матеріал, техніка: дерево, скло, ручна робота. Розмір: 27×13 см. Стан речі: дерево потемніло, завіски поіржавіли, побите злегка шашіллю. Виготовлений на поч. ХХ ст. Шевченком Олександром Мефодійовичом. Передала Шевченко Ганна Олександрівна. Річ виявлена в с. Лютенські Будища Зіньківського р-ну Полтавської обл. 1991 р. [4].

Ліхтар (інв. № Е–1347) квадратний, зверху донизу звужений, у бляшаній грані вставлене скло, ручка – дротяна дужка. Зверху на чотирикутних плечиках – циліндр з круглими отворами (дві пари) для виходу кіптяви. На дні кругла із бляхи чашечка для встановлення світильника. Призначений для освітлення двору, вулиці. Час побутування: поч. ХХ ст. Матеріал, техніка: бляха, скло, кустарне виробництво; розмір: 42×24 см. Стан речі: світильник відсутній, бляха ржава. Річ виявлена в с. В'юнище Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., належав Калеч Мотрі, передана до фондів 1972 р. [2].

З розвитком промисловості були винайдені ще досконаліші засоби для освітлювання, ним

став гас, добутий шляхом переробки нафти. Найкращими освітлювальними приладами у доіндустріальну добу та початок індустріальної доби були гасові лампи. Гасова лампа – (рос. «керосиновая лампа», пол. «lampa naftowa», англ. «kerosene lamp», нім. «Petroleumlampe») – світильник, у якому світло утворюється внаслідок згоряння гасу. Гасова лампа винайдена 1850-х рр. у м. Бориславі, що на Львівщині, місцевими аптекарями Яном Зегом та Ігнатієм Лукасевичем. Найпростіший тип гасового світильника – це гнотова лампа. Вона складається з невеликого резервуара для гасу, в який занурена нижня частина гноту. Завдяки абсорбційній властивості, він вбирає в себе гас під час горіння. Верхню частину гноту обладнано пристроєм, що дозволяє регулювати його довжину, тобто яскравість світла. Проте занадто витягнутий гніт починає більше коптити. Вогонь, як правило, захищений скляною циліндричною оболонкою, яка фокусує світло вогню та виконує певні функції димаря. Для кращого поширення світла, за цією оболонкою приладнували дзеркальну пластину. Поступово, більшість освітлювальних приладів стали використовувати гас, як головний елемент живлення. І переважна більшість ліхтарів стали гасовими.

У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» є велика кількість гасових ламп та ліхтарів, що використовувалися як для внутрішнього, так і для зовнішнього освітлення, які були як стаціонарні, так і переносні. Лампа гасова (інв. № Е–1563) настільна, корпус фаянсовий, конусоподібної форми, плечі покати, боки заокруглені, ніжка фігурна фаянсова, підставка металева. Зверху напис: «20mMATADORBRENNER». Час побутування: ХІХ ст. Розписана: листя, фіалки, конвалії. Матеріал та техніка: фаянс, метал, розпис, фабричне виробництво; розмір: висота 45,5 см, діаметр підставки 14 см.; стан предмету: металеві частини потемніли. Річ виявлено у м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. у Палатної Є.П. 1972 р. [2].

Лампа гасова (інв. № Е–4139) металева, прикрашена штампованим рослинним візерунком, який розміщений концентричними колами. Складається з двох окремих частин. Нижня частина має форму чаші-потира. В неї вставляється скляна колба для гасу верхньої частини. Збоку у верхній частині є ручка для регулювання сили вогню. На її круглій частині є напис друкованими німецькими літерами. Місце виготовлення: Берлін, Німеччина. Час побутування: ХІХ ст. Належала жителю м. Пе-

реяслава-Хмельницького Київської обл. Юлію Францевичу Вердоні, передав його внук, Місюра Юрій Сергійович у 2005 р. Матеріал, техніка: метал, скло, заводське виробництво [4].

Лампа гасова (інв. № Е–455) має залізний корпус, зверху круглий металевий ковпачок з прорізами, з боків ковпачка, вушка для дужки, щоб носити ліхтар, в корпус вставлене скло з трьох боків, захищене перехрещеним дротом, з четвертого боку металеві дверці, щоб ставити світло. Час побутування: ХІХ–ХХ ст. Розмір: ширина 13,5×13,5 см, висота 40 см. Стан речі: дуже іржавий, вибита шибочка. Річ виявлена у м. Переяславі-Хмельницькому Київської обл., передав Бутник [1].

Лампа гасова (інв. № Е–4409). Опис речі: має основу і ніжку мармурову, світло-жовтого кольору. Основа складається з двох квадратів, у які вставлена ніжка-ручка циліндричної форми. Чаша-резервуар – мідь з гравіруванням штампована. Гравюра – орнамент – зверху ламана лінія обрамляє гілочки з листям (по 4 і 5 листочків). На центральній гілочці дві маленькі квітки стилізовані, трипелюсткові. У трьох рівновіддалених місцях – між гілочками 3 стилізовані герби. Резервуар для фітіля орнаментований мережкою по металу. Загальний вид лампи нагадує канделябр. Виготовлена в Російській імперії. Матеріал, техніка: мармур, мідь, полотно, лиття, різьба, заводське виробництво. Розмір: вис. – 58 см, шир. – 15 см, діам. – 18 см. Річ виявлена у м. Переяслав-Хмельницький у кін. ХХ ст. [4].

У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» зберігаються гасові ліхтарі «Кажан» («Летюча миша»). Свою назву вони отримали від товарного знаку німецького виробника, що виробляв ліхтарі такого типу. Особливості конструкції таких освітлювальних приладів, а саме скляний футляр та металеві захисні смуги, зробили їх дуже популярними серед споживачів, оскільки вони були зручні та прості у користуванні. Завдяки особливому дизайну ліхтар відрізнявся стійкістю до вітру. Ліхтарі такого типу виготовлялися у кайзерівській Німеччині наприкінці ХІХ ст. Корпус і скло ліхтаря прикрашені ексклюзивним клеймом у вигляді кажана. Вже в ХХ ст. вони позбавилися цього зображення, але зберегли за собою таку реальну назву.

Ліхтар (інв. № Е–2872), металевий, «Кажан». Складається з металевого корпусу, круглої основи, ручки і тримача. На круглій основі є отвір для заливання гасу, фітіль і механізм для регулювання. Опис речі: на основі знаходиться металевий корпус, прямокутної форми,

з скляними стінками. До основи прикріплена металева ручка, а зверху – тримач. Використовувався для освітлення в нічний час при догляді за домашніми тваринами. Виготовлений на поч. ХХ ст. Матеріал, техніка: метал, скло; розмір: 11×18×46 см. Річ виявлена в с. Соснова Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. у Чернобая Івана Степановича 1982 р. [3].

Ліхтар (інв. № Е–3258) «Летюча миша», складається з бачка, куди заливається гас, з отвором і корком. На бачок на округлій підставці встановлено скляний ковпак, який ззовні захищається кільцями з дроту, що закріплені на металевій трубці. На ліхтарі прикріплена ручка і кільце для підвішування. Час побутування: 30-ті рр. ХХ ст. Матеріал, техніка: метал, скло, лиття, штамп; розмір: 46×15 см. Річ виявлена в с. Вовчків Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. у Хетяника Петра Васильовича 1985 р. [3].

Ліхтар (інв. № Е–3296) «Летюча миша», являє собою газову лампу з насадженням на ній скляним ковпаком, в обрамленні металевої зігнутої трубки із 3-ма спіралями дроту навколо неї. До лампи прикріплена дротяна ручка. Час побутування: 40-ві рр. ХХ ст. Матеріал, техніка: метал, скло, штамп; розмір: 17×47 см. Річ виявлена в с. Трошин Канівського р-ну Черкаської обл. [5].

Ліхтар (інв. № 4084) «Летюча миша», складається з металевого круглого бачка для гасу, скляної банки без дна і металевих дротів та дуги навколо скла. Має металеву підвіску. Ліхтар використовувався для освітлення приміщень. У бак заливався гас, скло піднімалося, запалювали гніт, скло опускалося і ліхтар освітлював. На склі зображений кажан і напис: «ORPATENT». Виготовлено у Німеччині. Матеріал, техніка: метал, скло, заводське виробництво. Розмір: 41×18 см. Річ виявлено в м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. у Гришай Тамари 2002 р. [4]. Лампа газова (інв. № НДФ – 11905) «Летюча миша», переносна, для освітлення. Складається з двох частин: металевої посудини і скляної колби. В посудині горловина для заливання гасу, з механізмом для підняття гноту. Вгорі ручка для перенесення. Час побутування: 50-ті рр. ХХ ст. Матеріал, техніка: метал, дріт, заводська робота; розмір: висота 43 см, діаметр колби 15 см. Річ виявлена в с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., передав Бойко М.І. [5].

З широким розповсюдженням газових ліхтарів, їх почали використовувати на різноманітних транспортних засобах. Окрім суто

утилітарного (засіб освітлення), вони використовувалися як декоративний елемент та показник статусу. У фондах НІЕЗ «Переяслав» зберігаються освітлювальні прилади такого типу, наприклад: ліхтар (інв. № НДФ–1350) фаєтонний, з боків кругло-овальної форми, має квадратний отвір для висувного скла. Знизу циліндрична трубка для гасу і кріплення збоку сидіння кучера. Зверху ліхтаря конусовидна надбудова з отворами для виходу газів. Ліхтарі по 3 встановлювались з боків кучера на каретах та іншому виїзному транспорту. Знайдено ліхтар у колишньому каретному дворі Гусакова Н.І. по вул. Горького, 43 у м. Переяславі-Хмельницькому Київської обл. Час побутування: кін. ХІХ – поч. ХХ ст. [5].

Ліхтар (інв. № НДФ–1349) каретний, квадратний, з відкритою кришкою-дверцятами, два боки під металом. Знизу циліндрична трубка для гасу, збоку сидіння кучера. Зверху ліхтаря ступінчаста, пірамідальна, квадратна надбудова з отворами для виходу газів. Знайдено ліхтар у колишньому каретному дворі Гусакова Н.І. по вул. Горького, 43 у м. Переяславі-Хмельницькому Київської обл. Час побутування: кін. ХІХ – поч. ХХ ст. [5].

На зламі ХІХ–ХХ ст. у великих містах та містечках, наприклад, як Переяслав Полтавської губернії, почали використовуватися газові ліхтарі, які встановлювались на стінах будівель (житлових, громадських, торговельних, тощо). У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» наявний особливий експонат. Ліхтар (інв. № Е–185) залізний, пірамідальної форми, знизу круглий, цією частиною ліхтар насаджувався на стовпець, як правило встановлювався біля магазинів. У ліхтар вставлялася лампа-«п'ятерик», заправлена гасом. Зроблений місцевими майстрами для Зозулі Федора Петровича, жителя м. Переяслава, 1890 р.н. і використовувався для освітлення його магазину в кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Матеріал, техніка: залізо, скло, ручна робота; розмір: вис. – 61 см, 51 см, 75 см, передав ліхтар син власника магазину, Зозуля Іван Федорович. Річ виявлена в 1966 р. [1].

У фондах НІЕЗ «Переяслав» зберігаються і мобільні (переносні) газові ліхтарі. Наприклад, ліхтар (інв. № Е–455) переносний, продовгуватої квадратної форми, зверху ковпак з круглими прозорими прорізами для виходу продуктів горіння і дротяна зверху ручка для переносу його. Весь корпус металевий, з трьох боків у пазах скло, з 4-го металеві дверцята, куди вставлялася лампа. З трьох боків по два металеві прутки, що оберігають скло. Ліхтар ви-

користовувався для господарських цілей. Час побутування: кін. XIX ст. м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. Річ придбана у Бутника П. 1969 р. Розмір: вис. – 40, ш. – 13,5×13,5 см. Матеріал, техніка: бляха, ручна робота [1].

Лампа гасова (інв. № НДФ–4325) (переносна), в металевій рамі, на круглій основі скляний балон. Використовується для освітлення. Передала Шаламай О.І., жителька м. Переяслава-Хмельницького Київської обл. Час побутування: поч. XX ст. [5].

Отже, в кін. XIX – на поч. XX ст., стрімкий ріст науково-технічного прогресу приносить спочатку до великих міст, а згодом і до сільських місцевостей електричний струм, та більш надійний, якісний та дешевий спосіб освітлення – так зване штучне освітлення – електричні світильники та лампи. Незважаючи на інновації, майже століття альтернативою електричній енергії залишалися освітлювальні прилади, такі, як свічки, гасові лампи та ліхтарі тощо. На поч. XXI ст. більшість з цих освітлювальних засобів майже вийшли з широкого вжитку, тому зберігання і експонування їх у музейних колекціях набуває сенсу. Враховуючи те, що електрична енергія безпосередньо пов'язана з сучасним рівнем цивілізації, альтернативні джерела освітлення завжди повинні бути. Тому є нагальна потреба знайомити пе-

ресічних громадян з доіндустріальними освітлювальними приладами, такими як: скіпка, каганець, свічка, ліхтар, гасові лампи тощо. У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» зберігається близько шестидесяти таких раритетних експонатів. Вони потребують збереження, вивчення та експонування. Саме з цією метою співробітники НІЕЗ «Переяслав» організували виставку у експозиції «Музею народного сухопутного транспорту Середньої Наддніпряни» присвячену освітлювальним приладам кін. XIX – сер. XX ст. Також музейні працівники проводять комплексні дослідження щодо походження, функціонування та вивчення конструктивних особливостей важливих елементів людського побуту. Незважаючи на сучасні наукові досягнення, такі альтернативні джерела освітлення варті уваги не тільки як музейні експонати, але і як додаткові джерела освітлення.

Таким чином, на сьогоднішній день детальне дослідження освітлювальних побутових предметів, їх типології, призначення, місця виробництва, декорування, техніки виготовлення, використання та регіональних особливостей, є важливим не тільки для музейників, а й для усіх, хто цікавиться історією техніки, а також для підприємців, які мають можливості виготовляти такі прилади, застосовуючи сучасні технології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Фонди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав»). Інвентарна група «Е» («Етнографія»). – Кн. №1. – №№ 1–1060.
2. Фонди НІЕЗ «Переяслав». Інвентарна група «Е» («Етнографія»). – Кн. № 3,4. – №№ 1061–2514.
3. Фонди НІЕЗ «Переяслав». Інвентарна група «Е» («Етнографія»). – Кн. № 5. – №№ 2515–3778
4. Фонди НІЕЗ «Переяслав». Інвентарна група «Е» («Етнографія»). – Кн. № 6. – №№ 3779–4462.
5. Фонди НІЕЗ «Переяслав». Інвентарна група «НДФ» («Науково-допоміжний фонд»).

REFERENCES

6. Fondy Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» (dali NIEZ «Pereiaslav»). Inventarna hrupa «E» («Etnohrafiia»). – Kn. №1. – №№ 1–1060.
7. Fondy NIEZ «Pereiaslav». Inventarna hrupa «E» («Etnohrafiia»). – Kn. № 3,4. – №№ 1061–2514.
8. Fondy NIEZ «Pereiaslav». Inventarna hrupa «E» («Etnohrafiia»). – Kn. № 5. – №№ 2515–3778
9. Fondy NIEZ «Pereiaslav». Inventarna hrupa «E» («Etnohrafiia»). – Kn. № 6. – №№ 3779–4462.
10. Fondy NIEZ «Pereiaslav». Inventarna hrupa «NDF» («Naukovo-dopomizhnyi fond»).

© *Татьяна Грудевич*

© *Людмила Шкира*

(*Переяслав-Хмельницький*)

КЕРОСИНОВЫЕ ЛАМПЫ И ФОНАРИ КОН. XIX – СЕР. XX В. В ФОНДОВОМ СОБРАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСТОРИКО- ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ЗАПОВЕДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

В статье рассматриваются особенности приобретения и сохранения керосиновых ламп и фонарей кон. XIX – сер. XX в. из фондового собрания Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав». Цель научного труда заключается в изучении фондовой коллекции, методологическом обосновании экспозиционных выставок осветительных артефактов, которые невзирая на катаклизмы дошли до нашего времени. В статье использован целый ряд научных

методов: в частности историко-сравнительный, ретроспективный, проблемно-хронологический, историко-логический анализ, синтез, систематизация и классификация музейных экспонатов. Научная новизна исследования проявляется в том, что на данный момент фонари и лампы, в частности керосиновые, кон. XIX – сер. XX в. из музейного собрания Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав», не были предметом самостоятельного изучения и экспонирования. На сегодняшний день исследование осветительных бытовых предметов, их типологии, назначения, места производства, декорирования, техники изготовления, использования региональных особенностей является важным не только для музейных работников, но и для всех, кто интересуется историей техники, а также для предпринимателей, которые имеют возможности изготавливать такие приборы, учитывая современные технологии.

Ключевые слова: Украина, Национальный историко-этнографический заповедник «Переяслав», керосиновые лампы, фонари, коллекция.

© Tatiana Grudevich

© Ludmila Shkira

(Pereyaslav-Khmelnitskiy)

KEROSENE LAMPS AND LANTERNS IN THE STOCK COLLECTION END. XIX – MID. XX ENTURY OF THE NATIONAL HISTORICAL AND ETHNOGRAPHICAL RESERVE «PEREYASLAV»

According to this article, there are some features of saving of the kerosene lamps and lanterns of the end. XIX – mid. XX century. From the National Historical and Ethnographical Reserve's «Pereyaslav» stock collection.

The purpose of scientific work is in searching of the stock collection, methodological substantiation of Exposition Exhibitions of antiquities, which have come to our day.

There are lots of scientific methodes used in this article: historical-comparative, retrospective, problematic-chronological, historical-logical analysis, synthesis, systematization and classification of museum exhibits.

The scientific novelty of research shows up in that nowlanterns and lamps in particular kerosene, kitt y. XIX is a sir. XX of century from museum collection of National Historical and Ethnographical reserve Pereyaslav, were not the article of independent study and exhibiting, that is why the analysis of this problem will help more complex to grasp the use of lighting devies, their maintenance and presentation, both for narrow specialists and for wide public in museum collections of Museum of folk architecture and way of life of Middle Naddniproshyna.

Nowadays the searching of household items in details, their typology, function, place of the production, using and regional peculiarities are important not only for museum workers, but for all of those, who are interested in the history of technique, and also for entrepreneurs, who has the possibility to produce such equipment, due to modern technologies.

Key words: Ukraine, National Historical and Ethnographical Reserve «Pereyaslav», kerosene lamps, lanterns, collection, antiquity.

До редакції надійшла 13.10.2017.

УДК 94(477)

<https://doi.org/94.10347/2522-4111.2017.37.1.10>

© Олег Чирков

(Київ)

ЗНАННЯ ПРО ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ В АТЛАСІ «УКРАЇНА. ХРОНІКА ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ»

Мета дослідження: виявити, охарактеризувати та узагальнити знання про етнокультурний розвиток населення на теренах сучасної України від найдавніших часів до сьогодення, наявні у науково-довідковому атласі «Україна. Хроніка історичних подій» (2016). Виявлені знання порівнюються з наявними у двох інших атласах історії України. Перелічено найвпливовіші в різні періоди етнокультурні суб'єкти історичного процесу. Наявні в атласі знання про етнокультурні явища узагальнено у формі головних концептів етнокультурного складника історичного процесу на теренах України. Знання про етнокультурні явища становлять значну частину вмісту ат-